

Bettina Luise Rürup

Türkiye'nin Uzun AB Yolu ¹

■ Türkiye karar yılı ("make it or break it") olarak tanımlayabileceğimiz 2009 yılında gerek dış politika gerekse iç politika alanında ciddi zorluklarla karşı karşıya bulunuyor. Avrupa Birliği'ne katılım perspektifi reform süreci için önemli bir toplumsal referans oluşturmaya devam ediyor. Bazı AB-ülkelerinin Türkiye'nin tam üyeliği karşısındaki reddedici tutumlarının ülkede tam üyelik olanaklarına ilişkin düş kırıklığı yarattığı söylenebilir. Reform sürecinden dönüş Avrupa perspektifi açısından ciddi riskler doğurabilecektir.

■ Türkiye Avrupa'nın altıncı büyük ulusal ekonomisini oluşturuyor. Ülke son yıllarda dinamik bir ekonomik değişim süreci geçirerek modern bir ulusal ekonomi haline geldi. Dış ticaret ilişkileri yoğunlaştı ve çeşitlilik kazandı.

■ Uluslararası kriz odaklarının büyük bölümü Türkiye'ye komşu bölgelerde yer alıyor. Bu nedenle Türkiye bölgede arabulucu güç olarak özel bir öneme sahip bulunuyor. Ülke iddialı dış politikasıyla da çoğu kez ince bir çizgi üzerinde hareket ediyor.

■ Türkiye geçtiğimiz yıllarda –net bir AB üyelik perspektifi bağlamında da – ciddi bir değişim süreci yaşadı. Özetle ülke daha müreffeh, daha modern, daha açık ve demokratik hale geldi. Basmakalıp fikirler ve önyargılar çoğu kez gerçek dinamiklerin ve dönüşüm süreçlerinin gözden kaçırılmasına neden oluyor. Bu açıdan Türkiye'deki uzun vadeli eğilimlerin ve gelişmelerin yakından incelenmesi daha da önem kazanıyor.

Eylül 2009 (Almanca) / Ekim 2009 (Türkçe)

¹ Metnin orijinali Almanca olarak yazılmış ,sonradan Türkçe'ye çevrilmiştir.

1	Giriş.....	3
2	Güncel Durum	3
3	Hukuk Devletine Yönelik Gelişmeler ve Demokratikleşme Süreci.....	4
4	Ekonomik Gelişme ve Sosyal Transformasyon.....	10
5	Dış Politika - İlkeler, Başarılar ve Sorunlar	13
6	Sonuç.....	17

1 Giriş

Türkiye'deki gelişmeler ve tartışmalar ilk bakışta çoğu kez "batı modernizmi" ve "doğu gelenekselliği" arasında sıkışmış gibi görünüyor. Ancak bu basit dikotomi Türkiye'deki toplumsal değişimlerin –AB üyelik süreci bağlamında da – incelenmesi ve analiz edilmesi için yeterli olmadığı gibi, bakış açısını da belirgin şekilde daraltıyor.

Toplumsal koşulların dinamiğini ve değişimini, aynı zamanda da bu koşulların karmaşıklığını tüm paralellikleri ve çelişkileri dikkate alarak kavrayabilmek için öncelikle düşünme alışkanlıklarının incelenmesi ve (doğu-batı, çağdaş-gelenekçi, sağ-sol, ilerici-tutucu gibi) farklı kategorilerin eleştirel açıdan irdelenmesi ve gerekirse de göz ardı edilmesi yerinde olacaktır.

Gerek dış ülkelerde gerekse Türkiye'de toplumsal durumun ve siyasi gelişmelerin değerlendirilmesinde çoğu kez basmakalıp fikirlerin ve önyargıların belirleyici olduğu görülüyor. Türkiye'deki tartışmalarda da çoğu kez ideolojik-kültürel basmakalıp düşüncelerin hakim olduğu ve tartışmaların bilinçli olarak birkaç hassas konu üzerinde yoğunlaştırıldığı dikkat çekiyor. Siyasi tartışmalarda anlaşmazlıkların nirengi noktasını Türk laikliği ve milliyetçilik oluşturuyor ve bunlar çoğu kez "vurucu sözler" olarak kullanılıyorlar. Kamuoyundaki tartışmaların "önceden yapılandırılmış" olması nedeniyle ekonomik kalkınma, sosyal denge, hukuk devletine yönelik gelişmeler ve demokratik katılım gibi konular genelde geri planda kalıyor.

Dış ülkelerde, özellikle de Almanya'da, Türkiye'ye yönelik değerlendirmeler çoğu kez Türklere göç ve entegrasyon alanlarında edinilmiş olan deneyimleri yansıtıyor. Entegrasyon sürecinin değerlendirilmesi ve İslama ilişkin yorumlar (ki bunların 11 Eylül 2001 sonrasında giderek olumsuzlaştığı söylenebilir) ve Türk "misafir işçileriyle" edinilmiş kişisel deneyimler Türkiye'ye ilişkin görüşlerin temelini oluşturuyor. Bazı çevrelerin bakış açısı ise –AB'nin genişleme yorgunluğunun etkisiyle – sadece AB üyeliği ile kısıtlı kalarak, tartışmayı Avrupa standartlarına uyum veya bu standartlardan uzaklaşma sorununa indiriyor. Bu konumda ikili işbirliği, kültür, ekonomi ve dış politika alanlarındaki ortak çıkarlar ve mevcut potansiyel sadece ikinci derecede önem taşıyor.

Her iki durumda da, gerek yurtiçinde gerekse dış ülkelerde Türkiye'deki gelişmelere, reel toplumsal koşullara, yaşanan dinamizm ve dönüşüm sürecine yönelik bakış –kısmen bilinçli kısmen de bilinçsiz

olarak – engellenmiş oluyor. Bir taraftan karmaşıklıkların (Türkiye'de), diğer taraftan ise farklılıkların (yurtdışında) vurgulanmasıyla Türkiye – sadece uzmanların üstesinden gelebileceği – zor anlaşılır bir "özel durum" haline getiriliyor. Bakış açısının genişletilerek, önyargıların ve basmakalıp fikirlerin aşılması ve daha eleştirel bir empati oluşturulması her iki tarafın da menfaatine olacaktır.

2 Güncel Durum

Türkiye halen gerek iç politika gerekse dış politika alanlarında –yine- büyük beklentiler ve sorunlarla karşı karşıya bulunuyor. 2009 yılı AB-katılım süreci açısından karar yılı ("make it or break it") olarak kabul ediliyor. Ankara hükümetinin 2006 yılının sonbaharında AB-üyesi Kıbrıs'ı Gümrük Birliği'ne dahil etmeme yönünde almış olduğu karar, aralık ayında tekrar gündeme gelecek. Ancak bundan önce 2009 yılının kasım ayında AB Komisyonu Türkiye'ye ilişkin İlerleme Raporu'nu açıklayacak. Söz konusu raporun yapılması gereken reformlara ilişkin eleştirel bir inceleme niteliği taşıması bekleniyor. Söz konusu tarihler önümüzdeki aylar için ciddi bir baskı unsuru, bir "şimdi ya da asla" hissi yaratıyor. 2009 "karar yılında" gerek Türkiye'de, gerekse AB içinde Türkiye'nin demokratikleşme, modernizasyon ve Avrupalılaşıma hedefine yönelik yeni reformlar gerçekleştirmesi bekleniyor. Türkiye'nin AB ilişkileri için devlet bakanı düzeyinde bir Başmüzakereci tayin etmiş olması ve başbakanın (2005 yılından beri ilk kez) Brüksel'de yapmış olduğu görüşmeler 2009 yılı başında yeniden AB-üyeliğine odaklanıldığı yönünde ümit oluşturdu.

29 Mart tarihinde ülke genelinde yapılan yerel seçimler Türkiye'deki siyasi yaşamı birkaç ay süreyle felç etti. Nisan ayında ise ekonomiyi güçlendirmeye yönelik önlemler ve planlanan reform projelerinin hızla başlatılmasına yönelik girişimler dolayısıyla ciddi bir zaman baskısı oluştu. Ancak yerel seçimler sonrasında verilen ilk sinyaller hükümetin reform girişimleri açısından belirsizlikler içeriyordu: 1 Mayıs'ın "İşçi ve Dayanışma Günü" olarak ilan edilmesiyle sendikaların yıllardan beri süregelen talebi yerine getirilerek ilerici bir işaret verildi. Ancak ILO' nun (International Labour Organisation) haziran ayındaki yıllık toplantısından önce mayıs ayında yapılması öngörülen Sendikalar Yasası değişikliği, yasa değişikliği taslağının hazırlanmış olmasına rağmen – ekonomik kriz ve sosyal taraflar arasında fikir birliği sağlanamamış olması gerekçe gösterilerek – gerçekleşmedi. Mayıs ayı başında yapılan kapsamlı

kabine değişikliğinden de (dokuz yeni bakanın atanması) çelişkili sinyaller geldi: Bir taraftan dış politika ve ekonomi politikası alanlarındaki stratejik açıdan önemli görevler - uzmanlık özellikleri dikkate alınarak- deneyimli ve saygın bakanlarla güçlendirilirken, diğer taraftan yeni kabine oluşumunda siyasi ve ideolojik açıdan dinci-muhafazakar yöne doğru bir değişimin gerçekleştirildiği görüldü. Bu nedenle –laiklik tartışmaları ve asker-sivil ilişkileri, ama aynı zamanda da sosyal ve ekonomik sorunlar gibi – toplumsal politikaya ilişkin konulara yasama döneminin ikinci yarısında Erdoğan hükümeti tarafından ne şekilde yaklaşılacağı pek anlaşılmadı.

En önemli toplumsal sorunlardan biri olan “Kürt Sorunu” konusunda PKK’nın 15. kuruluş yıldönümü olan Ağustos 2009’ da belirgin ilerlemeler kaydedildi. Hükümet halen toplumun değişik kesimleriyle temaslarda bulunuyor ve yıl sonunda geniş kapsamlı reformlar gerçekleştirileceği belirtiliyor. Medya ve kamuoyu ise bu süreci kısmen eleştiriyor (ordu ve muhalefet partileri), kısmen de çışkuyla (ekonomi dünyası ve bazı sivil gruplar) izliyor.

Büyük bir olasılıkla önümüzdeki aylarda ekonomik gelişme, istikrar ve Türkiye’nin AB-yönelimi konularında belirleyici adımlar atılacak. Gelişmelerin karmaşık ve çelişkili olması (Almanya ve Avrupa açısından) nedeniyle uzun vadeli eğilimlerin ve gelişmelerin daha yakından incelenmesi ve kavranması gerekiyor. Aşağıda ilk olarak iç politika alanındaki gelişmeler demokratikleşme perspektifinden ele alınacak ve reform sürecine ilişkin güncel toplumsal tartışma konuları kısaca açıklanmaya çalışılacak. Daha sonra Türkiye’de toplumsal kutuplaşmanın temelini oluşturan toplumsal dönüşüm sürecinin ve ekonomik dinamizmin en önemli unsurları ele alınacak. Son bölümde ise özellikle Türk-Alman ilişkileri ve AB-üyelik süreci açısından Türk dış politikasındaki başarılar ve sorunlar üzerinde durulacak.

3 Hukuk Devletine Yönelik Gelişmeler ve Demokratikleşme Süreci

Yedi yıllık AKP hükümetinden sonra 2009 itibarıyla iç politikada yaşanan tüm krizlere rağmen Türkiye’nin –kendi kıstaslarına göre – nispeten uzun bir istikrar dönemi yaşamış olduğunu görüyoruz. 1950 yılında çok partili sisteme geçişten sonraki yıllara ise istikrarsız (koalisyon) hükümetler ve dört ayrı askeri müdahale damgasını vurdu. İç politika

alanında –özellikle de 2007 yılından sonra - ortaya çıkan anlaşmazlıkların her seferinde son anda önlenmiş olmasına rağmen, bunların temelinde yatan toplumsal kutuplaşma tam olarak aşılamadı. Aşağıda bu gelişmeler tüm boyutlarıyla ve kısmen de içerdikleri çelişkilerle açıklanmaya ve tüm kesintilere ve çözülmemiş sorunlara rağmen sürdürülmekte olan çağdaşlaşma ve demokratikleşme süreci tanımlanmaya çalışılacak.

Halkın Partisi AKP:

İstikrarlı siyasi bir güç mü?

İktidar partisi AKP sözü edilen toplumsal gelişmenin ifadesi ve yararlanıcısıdır. 2001 yılında kurulan AKP diğer partilerden farklı olarak sosyal değişimi ve Türkiye’de çok sayıda ailenin son yıllardaki sınıf atlayışını temsil ediyor. Erbakan’ın İslamcı partisinin devamı niteliği taşıyan “Adalet ve Kalkınma Partisi” (AKP) toplumun farklı kesimleri ve nispeten geniş bir siyasi yönelim yelpazesi tarafından seçilmiş bir “modern halk partisi” olarak konumlanmış bulunuyor. Partinin 2002 yılındaki genel seçimde aniden oyların yüzde 34’ünü, dolayısıyla meclisteki koltukların yüzde 62’sini elde ederek şaşırtıcı bir başarı kazanmış olması, alışlagelmiş siyasi partiler yelpazesini değiştirerek Türkiye’deki egemen zümreyi (eski “devlet sınıfını”) endişelendirdi. Partinin 2007 yılındaki seçimlerde oy oranını artırarak siyasi alanda ve parlamentoda konumunu daha da güçlendirmesi, değişim yaşandığına yönelik kanaati derinleştirdi.

AKP’nin gücü parlamentoda net çoğunluk elde edilmesine ve arka arkaya iki yasama döneminde tek parti iktidarı oluşmasına olanak vererek, siyasi istikrar açısından katkı sağlamış oldu. Diğer taraftan partinin elde etmiş olduğu başarı ve bununla birlikte oluşabilecek toplumsal değişimlere (“İslamlaşma”) yönelik endişeler Türk toplumunda ve kamuoyunda güçlü kutuplaşmalara neden oldu. Eski ve yeni elitler, laikler ve dinci güçler ve ordu, toplum ve hükümet arasındaki siyasi güç çatışmaları belirgin şekilde artış gösterdi. 2007 yılındaki cumhurbaşkanı seçiminde ve 2008 yılında AKP’nin kapatma davasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar siyasi gerginliğin en belirgin hale geldiği olaylardı.

2009 yılındaki yerel seçimlerde, AKP’nin seçmen desteğinde belirgin bir azalma görülmesine rağmen, partinin gücü bir kez daha vurgulanmış oldu. AKP 2007 yılındaki parlamento seçimlerine kıyasla ülke genelinde ortalama yüzde 8 oranında oy kaybetmenin yanısıra, toplam yüzde 39’luk oy oranı ile 2004 yılındaki yerel seçimlerde elde etmiş olduğu

başarının da (yüzde 42) gerisinde kalmış oldu. Ancak ikinci yasama döneminin ortasında ve ciddi bir ekonomik kriz ortamında bulunan bir iktidar partisi için AKP her şeye rağmen başarılı bir sonuç elde etmiş bulunuyor ve bu sonuç parti açısından olumlu değerlendiriliyor. Buna rağmen gözlemciler AKP' nin oy kaybını partinin gerileme döneminin başlangıcını simgeleyen muhtemel bir ilk işaret olarak görüyorlar.

Muhalefet – Siyasi partiler tablosunda bir boşluk mu?

AKP' nin nisbi gücünde muhalefet partilerinin güçsüzlüğü de küçümsenemeyecek bir paya sahip bulunuyor. Vaktiyle güçlü sağ muhafazakar partiler olan ve başbakan ve cumhurbaşkanı çıkartmış olan Demokratik Parti (DP), bir süreliğine onun yerini dolduran Doğru Yol Partisi (DYP) ve Anavatan Partisi (ANAP) gibi siyasi partiler son genel ve yerel seçimlerde neredeyse tamamen sahneden silindiler ve 2009 yılı sonuna kadar birleşmeyi amaçlıyorlar. Açıkça milliyetçiliği savunan MHP ise –şu andaki başkanı ile nispeten konumunu korusa da – yüzde 15-20 'yi aşmayacak bir oy potansiyeline sahip bulunuyor. En büyük muhalefet partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) seçmenleri de yaklaşık yüzde 20'lerde kalmış görünüyor. Mecliste temsil edilen nispeten büyük muhalefet partileri olan MHP ve CHP önemli toplumsal konularda çok az girişimde bulunuyorlar. Muhafazakarlık, milliyetçilik ve laiklik her iki partinin söylemlerinin temel unsurlarını oluşturuyor. Kürt yanlısı parti (DTP) – adaylarının seçimlere bağımsız olarak girmesi ve dolayısıyla yüzde 10 barajına takılmamış olması sayesinde – 2007 seçimlerinden beri meclis içinde ilk kez bağımsız bir fraksiyon olarak temsil ediliyor. DTP üyesi siyasetçilerin bazılarının yargılanmış ve tutuklanmış olması ve 2007 yılının kasım ayında partiye –bölücülük yaptıkları ve teröre destek verdikleri gerekçesiyle - kapatma davası açılmış olması nedeniyle DTP ciddi bir baskı altında bulunuyor.

Genel olarak bakıldığında Türkiye'deki siyasi partiler yelpazesinde muhafazakar, dinci ve/veya milliyetçi öğelerin ağırlıkta olduğu görülüyor. Liberal, ilerici ve gerçekten sosyal demokrat pozisyonlar hiçbir büyük parti tarafından temsil edilmediği gibi, kamuoyu tartışmalarında da pek rol oynamıyor. Sosyalist Enternasyonal (SI) üyesi CHP devletçi ve milliyetçi söylemlerinden dolayı artık pek sosyal demokrat bir güç olarak kabul edilmiyor.

Kökleri Milli Görüş Hareketi'ne ve Erbakan'ın partisine dayanan AKP'nin siyasi konumu ise halen

tartışılıyor. AKP'nin Fethullah Gülen Hareketi ("Fethullahçılar") gibi , kamu kurumları (okullar, emniyet teşkilatı gibi) üzerindeki etkisi artmakta olduğu söylenen dinci gruplaşmalarla şeffaf olmayan ilişkiler içinde bulunması, toplumun bazı kesimlerinde AKP' ye karşı güçlü bir güvensizlik oluşmasına neden oldu. AKP daha güçlü bir demokrasi ve hukuk devleti için çok sayıda reform projesi başlatmış olmasına rağmen (veya başlatmış olduğu için) birçok kişiye hala "kuzu postu taşıyan bir kurt", gizli İslamlaştırma gündemi olan bir parti olarak görünmeye devam ediyor.

Siyasi partilerin ve parlamentonun kısıtlı rolü

Türkiye'deki siyasi partiler Batı Avrupa bağlamında tanıdığımız üye partileri veya program partileri değildir. Dahili demokrasi unsurları (örneğin delege prensibi) yerleşmemiştir. Devlet finansmanı sadece parlamentoda temsil edilen partilere verilmektedir. Partilerin meclise girebilmek için yüzde 10 barajını aşmış olmaları gerektiğinden, parlamentonun temsil gücü seçimden seçime çok farklı olmaktadır. 2002 – 2007 yasama döneminde seçmen oylarının neredeyse yarısı (yüzde 45) parlamento dışında kalırken, bugün için -oyların partilere dağılımına dayalı olarak- kullanılan oyların yaklaşık yüzde 85'i parlamentoda temsil ediliyor. Parlamento kamu bilincinde bugüne dek siyasi tartışmaların yapıldığı mekan olarak merkezi bir rol oynamadı. Toplumsal politikaya ilişkin tartışmalar ve girişimlerde parlamentodan ziyade sivil toplum örgütleri, iktisadi birlikler veya hükümet öncülük ediyor. Buna karşın siyasi kamuoyunda yürütme ve yargı – ve ordu – eskiden de olduğu gibi yine öncelikli konumda bulunuyor.

Kutuplaşma demokratik kurumları ve süreçleri etkiliyor

İç politika alanında laikler ve dinci güçler arasında çıkan anlaşmazlıklar farklı düzeylerde cereyan ediyor. "Eski devletçi elitler" -ki bunların arasında bazı bürokrasi kademelerini, adalet, ordu ve üniversiteleri sayabiliriz - anlaşmazlıklarda çoğu kez çıkartılan yeni yasayı Anayasa Mahkemesi'ne taşıma yoluna giderek, yargı gücüne başvuruyorlar. Ordudan destek beklemek de geleneksel yollardan birini oluşturuyordu. Ancak eski devlet elitlerinin orduya yakınlığının halen devam edip etmediği veya ne düzeyde olduğu hususuna ilişkin çelişkili tartışmalar yürütülüyor, zira son aylarda ordu ve

hükümetin daha güçlü bir şekilde omuz omuza vermiş olduğu gözleniyor. 2007 yılına kadar cumhurbaşkanlığı makamı da parlamento ve toplum karşısında önemli bir denge unsuru oluşturuyordu. Ancak Ağustos 2007’ de AKP içinden bir cumhurbaşkanı atanmasıyla bu durum değişti. Örneğin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer beş yıllık görev süresi (2002-2007) içinde AKP hükümeti tarafından önerilen 60’ı aşkın yasa ve yasa taslağını anayasal temel hakların ihlal edildiğini gerekçe göstererek veto etmişti.

CHP Kemalist düzenin temsilcisi olarak o dönemde dışişleri bakanı olan Abdullah Gül’ün parlamentoda AKP çoğunluğu ile cumhurbaşkanı seçilmesini 2007 Nisan/Mayıs’ ında Anayasa Mahkemesine başvuruda bulunarak engellemeye çalıştı. Anayasa Mahkemesi tartışmalı bir kararla cumhurbaşkanı seçimi için ilk kez bir toplantı yeter sayısı belirledi ve buna dayanarak seçimi iptal etti. Genelkurmay bu kararı Internet sayfasında yayınladığı (“E-Darbe” olarak da adlandırılan) bir tehditle destekledi. AKP’nin erken seçimlerde elde ettiği galibiyetten sonra Abdullah Gül AKP çoğunluğuyla yine cumhurbaşkanı seçildi.

2008 yılının mart ayında başlatılan AKP kapatma davası ile siyasi güç dengesini -yargı desteğiyle - eski devletçi düzenin lehine kaydırma yönünde ikinci bir girişim başlatıldı. Bu girişim de -belirli ölçüde - başarılı oldu, zira 2008 ağustosunda AKP “laikliğe aykırı/İslamcı fiillerin odağı” olarak suçlu bulundu, ama parti kapatılmadı. Verilen bu kararlar laikliğin yeniden yorumlanması veya kamusal yaşamda din unsurunun güçlendirilmesine yönelik yasa tasarıları hazırlanması açısından AKP’ nin siyasi hareket alanı kısıtlanmış oldu. Yasama organı ve siyasi tartışmaların merkezi olan parlamento da -Anayasa Mahkemesi’nin bu kararıyla - dolaylı olarak kısıtlanmış oldu.

Demokratikleşme süreci: İki adım ileri, bir adım geri

Hükümet birinci yasama döneminin (“Golden Era of Reform” 2002-2004) başlarında kararlı bir reform politikası uyguladı. Bu yıllarda demokratikleşme, hukuk devleti ilkelerinin uygulanması, aynı zamanda da insan hakları ve vatandaşlık haklarının yaşama geçirilmesine ilişkin olumlu gelişmeler sağlandı. Bunda yasama alanında yapılan değişikliklerin yanısıra siyasi tartışmaların ve söylemlerin kamuoyuna açık bir şekilde gerçekleştirilmesi de önemli rol oynadı. Gayrimüslim azınlıkların hakları, yakın tarihimizde Rum azınlıklarla olan ilişkiler, Kürt sorunu, bir zamanların “ezeli düşmanlarıyla” barışçı

ikili ilişkiler kurulması gibi vaktiyle tabu olarak görülen konular, daha açık ve daha yapıcı şekilde tartışılmaya başlandı. Önemli adımlar atılmış olmasına rağmen halen özellikle ifade özgürlüğü ve azınlık hakları alanlarında ve hukuk devleti ilkelerinin uygulanması alanında (şeffaflık, bireyin korunması, vatandaşın yönlendirilmesi gibi konularda) eksikler söz konusu. 2006 yılında çıkartılan Anti-Terör Yasası ile temel hakların korunması alanında yapılan bazı olumlu değişiklikler tekrar geri çekildi. Örneğin terörle mücadele çerçevesinde güneydoğuda çocukların tutuklanmakta ve yargılanmakta olmasının gazete manşetlerine yansıdığı görülüyor.

Dinamik sivil toplum demokratik reformları yakından izliyor

Türkiye’ de sivil toplum (NGO’lar, birlikler, dernekler vb) geçtiğimiz yıllarda dinamik bir gelişme gösterdi. 2007 yılında yaşanan farklı siyasi olaylar çok sayıda insanı değişik nedenlerle harekete geçirdi: 2007 yılının şubat ayında 100.000’i aşkın kişi İstanbul’da Ermeni asıllı Türk gazeteci Hrant Dink’in cinayete kurban gitmesini protesto ederek Türkiye’de yaşayan Ermeni azınlıkla dayanışma oluşturdu (“Hepimiz Ermeniyiz”). Nisan ayında ise yüzbinlerce kişi İstanbul ve Ankara’da batı tarzı bir yaşam stili için Türk toplumunun İslamlaştırılmasına karşı protesto mitingleri düzenledi (Protesto mitingleri Atatürkçü Düşünce Dernekleri tarafından organize edildi). Sivil toplum girişimlerinin boyutları ve çeşitliliği Türkiye İçişleri Bakanlığı’na kayıtlı dernek sayısının 80.000’i aşmış olmasından da anlaşılıyor. Bunların arasında bölgesel kültür ve dayanışma dernekleri, insan hakları örgütleri ve muhafazakar-dinci gruplaşmalar gibi çok farklı menfaatleri ve hedefleri savunan değişik kurumlar bulunuyor.

Devletin vatandaşlarla ve onların oluşturduğu örgütlerle olan ilişkilerinde halen ataerkillik, denetim ve biraz da güvensizlik duygusu hakim olmaya devam ediyor. Sivil toplum kurumları ve sivil toplum girişimler için henüz bir kamu finansman sistemi oluşturulmadı. Ancak sivil toplum örgütleri, araştırma kurumları ve üniversiteler kuran ve bunlara destek veren çok sayıda özel vakıf olduğunu görüyoruz. Özellikle kadın ve insan haklarını savunan gruplar reform projelerine ilişkin tartışmalarda (özellikle medeni hukuk ve ceza hukuku alanlarında yapılması planlanan reformlara ilişkin olarak) güçlü ve başarılı bir şekilde söz sahibi oluyorlar.

Her şeye rağmen Türkiye Toplumunun özgürleşme süreci devam ediyor

Türk toplumunun ve siyasi kamuoyunun açılım sürecinin giderek güçlendiği, siyasi tarihin “karanlık sayfalarının” açılması yönündeki girişimlerin artmakta olmasından da anlaşılıyor. 1955 yılındaki Rum Pogromu, 1923 yılındaki nüfus mübadelesi ve bunun yarattığı sonuçlar ve 1915 yılında Ermenilerin tehciri gibi olayların açık ve eleştirel bir şekilde ele alınması, henüz başlangıç aşamasında olmasına rağmen, “geçmişle hesaplaşmaya” yönelik bilimsel ve toplumsal hamlelerin yapıldığını görüyoruz. Bu konulara ilişkin araştırma, konferans ve sergilerin sayısı artarken, medya da eski yıllara kıyasla çok daha ayrıntılı ve tarafsız yayın yapıyor. Başbakan Erdoğan’ın Mayıs 2009’da yaptığı bir konuşmada mübadeleyi ve Rumların göçe zorlanmasını “hatalı” ve “faşizan bir yaklaşım” olarak nitelendirmiş olması da toplumda görülen (kısmi) mentalite değişikliğini vurgulamaktaydı.

Devlet ve toplum içindeki antidemokratik çabaların aydınlatılması

2007 yılında başlatılan ve “derin devletin” (yani devlet kurumlarının içinde her türlü demokratik ve siyasi kontrol dışında kalan bir yapılanmanın) temeline inmeyi hedefleyen girişim muhtemelen çok daha zorlu ve hassas bir süreç olacak. 2007 yılında İstanbul’un bir semtinde büyük bir silah deposunun ortaya çıkartılmasından sonra “Ergenekon Çetesi” olarak adlandırılan oluşum hakkında inceleme başlatıldı. Terör örgütüne (muhtemelen diğer NATO-üyesi ülkelerdeki *Gladyo* benzeri bir oluşuma) üye oldukları gerekçesiyle kamusal tanınırlığı olan (adalet, siyaset, ordu, medya ve bilim alanından) 100’ü aşkın kişiye karşı dava açıldı ve bunların büyük bölümü aylarca gözaltında tutuldu veya halen tutulmakta. Söz konusu grup (şiddet, terör ve siyasi cinayetlerle) düzeni bozmaya ve demokratik güçleri engellemeye teşebbüs etmekle suçlanıyor. Haziran 2009’da Türkiye, ordunun yüksek kademeleri tarafından hazırlandığı iddia edilen ve 2009 yılı içinde düzenin bozulmasına ve darbe gerçekleştirilmesine yönelik planlar içeren ikinci bir belgenin ortaya çıkartılmasıyla bir kez daha sarsıldı. Kamuoyu araştırmaları halkın büyük çoğunluğunun yürütülmekte olan soruşturmaları onayladığını ortaya koyuyor. Ancak yerleşik siyasi düzenin içindeki büyük gruplar (Kemalistler/Laikler) yürütülmekte olan soruşturmaları AKP’nin

karşıtlarına karşı uyguladığı bir siyasi adalet hamlesi olarak eleştiriyor ve bunun hiçbir ciddi temele dayanmadığını öne sürüyorlar. Gerek yürütülen soruşturma gerekse buna ilişkin yayınlanan haberler eski ve yeni elitler, laikler ve ofansif dinci güçler arasındaki anlaşmazlıkları yansıtıyor.

Hukuk devletine güven duyulabilmesi için yeni reformlar gerekiyor

Ortaya çıkan tartışmalar aynı zamanda yargının bağımsızlığına duyulan güvenin azaldığını ve adalet mekanizmasının siyasileştirilmesinden büyük endişe duyulduğunu gösteriyor. Anayasa Mahkemesi’ nin siyasi gruplar arasında üstlenmiş olduğu dikkat çekici rol, mahkemenin mevcut yetkilerine ve terkbine ilişkin yeni bir tartışmanın başlamasına ve bu konunun daha da genişletilerek bir adalet ve anayasa reformu bağlamında ele alınmasına neden oldu. AKP 2007 yılının haziran ayında anayasada reform yapılmasına yönelik çalışmalar başlattı ve anayasa reformu tasarısı hazırlanması amacıyla Prof. Ergun Özbudun başkanlığında bir komisyon oluşturdu. Sivil toplum örgütleri ve ilerici liberal güçler 1982 askeri darbesinden sonra yürürlüğe konulmuş olan anayasada reform yapılmasına büyük destek verirken, bu girişim karşıt görüşlü gruplar tarafından şiddetle eleştirildi. Yine AKP tarafından önerilen Adalet Reformu da (2008) toplumun bazı kesimleri tarafından şüpheyle karşılanıyor ve AKP ’nin adaleti siyasileştirdiği yönünde endişelere neden oluyor. Ancak toplumun büyük bölümü adalet alanında yapılacak reformların gerekli olduğunu düşünüyor. Şimdi önemli olan bu süreci tekrar hayata geçirebilmek ve örneğin siyasi partilerden bağımsız bir kurucu meclis aracılığı ile, geniş bir tabana yayabilmektir.

Ordunun rolü: Değişimler ve yeni koşullar

“Ergenekon” soruşturması kapsamında halen görev yapmakta olan veya emekliye ayrılmış bazı general ve subaylara dava açılmış olması, ordunun itibarını zedelenmiş bulunuyor. Toplumun demokratikleşme süreci kapsamında gerçekleştirilen reformlar ve atılan adımlar bir taraftan da ordunun siyaset ve toplum üzerindeki etkisinin azalmasına neden oldu. Ordunun sivil yapılara olan bağı (Milli Güvenlik Konseyi’nin yapısı, parlamento tarafından bütçe denetimi) her ne kadar belirgin şekilde güçlenmiş olsa da, kapsamlı bir demokratik denetim ve yetki sıralaması için daha çok aşama kaydedilmesi gerekiyor. Genelkurmay başkanı ve başkomutanlar

halen iç politikaya ilişkin konu ve tartışmalarda açıkça yorum yapmayı sürdürüyorlar. Ordu tarafından yapılan açıklamalara ve değerlendirmelere kamuoyu ve medya tarafından büyük önem veriliyor. Günümüzde (neredeyse) her Türk vatandaşının Genelkurmay Başkanı'nın adını bilmesi, ancak Savunma Bakanı'nın genelde tanınmıyor olması, ordunun toplumun gözünde halen öncelikli konumda olduğunu gösteriyor.

Meclis 2009 yılında yaz tatiline girmeden hemen önce askeri personel hakkında yapılacak yasal takibatlara ilişkin önemli bir yasa değişikliğini yürürlüğe koydu: Buna göre suç işleyen askerler bundan böyle sadece askeri mahkemelerde değil, aynı zamanda sivil mahkemelerde de yargılanabilir konuma getirildi. Söz konusu yasa değişikliği birçok gözlemci tarafından ordunun sivilleştirilmesi ve demokratikleşme alanında atılmış önemli bir adım olarak nitelendirilirken, muhalefet partisi CHP yapılan yasa reformunu Anayasa Mahkemesi' ne götürdü.

Odak noktası – Bitmeyen “Türban/Başörtüsü” – Tartışması

Katı laik ve liberal kesim ile dinci-muhafazakar güçler arasındaki “kültür çatışmasının” odak noktalarından birini eğitim kurumlarında ve diğer kamusal alanlarda dini amaçlı başörtüsünün serbest bırakılmasına ilişkin tartışmalar oluşturuyor. Türk anayasasında yer alan laiklik ilkesi, din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasından ziyade, dinin devlet tarafından denetlenmesini amaçlayan, dolayısıyla –birçok hususun yanısıra - dini simgelerin kamusal yaşam ve devlet kurumları dışında tutulmasını da içeren bir ilkedir. AKP türban kullanmak konusunda ısrarlı dindar genç kadınların eğitim kurumlarına girişine izin verileceğine dair 2002 yılında ifade etmiş olduğu seçim vaadini bugüne kadar uygulamaya koymayı başaramadı. Üniversitelerde türbana izin verilmesi 80'li yıllardan beri tartışılıyor ve farklı düzenlemelere (türban yasağı/türban yasağının kaldırılması) konu oluyor. Mevcut türban yasağı Anayasa Mahkemesi'nin 1989 yılında almış olduğu bir karara dayanıyor ve üniversite rektörleri ve öğretim üyelerinin bu konudaki geniş tabanlı siyasi konsensusuyla destekleniyor. 2007 yılındaki seçim başarısından güç alan AKP hükümeti 2008 yılının ilkbaharında MHP ile birlikte türbanın serbest bırakılmasını sağlayacak iki anayasa değişikliği kararı aldı. Ancak söz konusu değişiklikler kadınların üniversiteye kabulü için yeterli olmadığı gibi, anlaşmazlığın şiddetlenmesine

ve kutuplaşmanın daha da artmasına neden oldu. CHP' nin anayasa değişikliği itirazları sonuç verdi. 10 ve 42. maddelerdeki anayasa değişikliklerinin reddedilmesi – partinin anti-laik girişimlerde bulunduğu yönündeki iddiaların desteklenmesi açısından – “AKP” kapatma davası kapsamında önemli bir “yapı taşı” oluşturdu.

“Kültür çatışması” başka Avrupa ülkelerinde de gözlenmekte olan toplumsal bir eğilimden kaynaklanıyor: Din insanların yaşamında yeniden önem kazanmaya başladı. Şehirleşme, ekonomik refah ve sosyal hareketliliğin artması sonucunda eğitim ve kamu hizmetlerinden yararlanabilme hakkını belirleyici bir sorun olarak gören dinci-muhafazakar insanların sayısı çoğalmaya başladı. Bu gruplar için kentlerde ve kamusal yaşamda kendinden emin bir şekilde temsil edilebilmek ne denli önemliyse, genç kadınların eğitimi ve sosyal hareketliliği de o denli önem taşıyor. Yapılan çeşitli anketler başörtüsü (buna kırsal alanlarda tercih edilen geleneksel başörtülerinden siyasi-dinci simge niteliği taşıyan türbana kadar her türlü başörtüsü türü dahil bulunuyor) kullanımının Türkiye genelinde –yüzde 70'lerden yüzde 60'lara gerilediğini – ortaya koyuyor, ancak kentlerdeki sosyal hareketlilik dolayısıyla başörtüsü daha fazla dikkat çekiyor. Yine bazı anketler bu gelişmeye paralel olarak demokrasi, güç dağılımı ve laiklikle özdeşleşme oranının (örneğin Türkiye'de Şeriat yanlılarının oranı – gerileme eğilimini sürdürürerek- yüzde 10'un altına inmiş bulunuyor) artmakta olduğunu gösteriyor. Buna göre kadınların başörtüsü kullanma ısrarı İslami ilkelere köktendinci yaklaşımdan ziyade, kadınların da eğitim ve iş yaşamına katılma hakkına sahip olduğu çağdaş İslam yaklaşımıyla bağlantılı olabilir.

Güven eksikliği siyasi kültürü etkiliyor

Herşeye rağmen bazı aktörler ifade özgürlüğünü kısıtlamaya yönelik hukuki girişimlerle siyasi tartışmaları engellemeye çalışıyorlar. Günümüzde bile çoğu kez bir dost-düşman-kalıbının ve “Türk'ün Türk'ten başka dostu yoktur” inancının hakim olduğunu görüyoruz. Toplumsal söylemlerde ve tartışmalarda güven eksikliğinin gerek kişisel gerekse kurumsal düzeyde kök salmış olduğu dikkat çekiyor. Böylelikle körü körüne milliyetçilik ve komplo teorileri güçlü bir beslenme ortamı bularak siyasi tartışmalar üzerinde belirleyici olabiliyor. İstanbullu siyaset bilimcisi Yılmaz Esmer'in yapmış olduğu bir araştırmanın (Haziran 2009) sonuçları da Türk halkının bu yöndeki eğilimlerini ortaya koyuyor:

Araştırmaya göre ABD'nin Türkiye'yi bölmeyi amaçladığı görüşünde olanların oranı yüzde 86'nın üzerinde. Halkın yüzde 76'sı AB'nin de aynı hedefe yönelik çabalar içinde bulunduğunu düşünüyor. Buna rağmen halkın yüzde 60'ı şaşkıncı bir şekilde Türkiye'nin AB'ye üye olmasını istiyor. Bu tür anketlerin tümü Türkiye halkının özgüven duygusundaki sorunlara işaret ederken Türklerin kendi tarihlerini yeterince eleştirel bir şekilde irdelemediklerini gösteriyor: 1920 yılında imzalanan Sevr Anlaşması (Osmanlı İmparatorluğu'nun 1. Dünya Savaşı'nı kazanan devletler arasında paylaşılması) ve Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlık savaşı sonrasında uluslararası düzeyde kabul edilmesini sağlayan 1923 Lozan Anlaşması halen Türklerin büyük bölümünün tarihi-siyasi bilinci üzerindeki etkisini sürdürüyor. Halkın kendi tarihini – bölgesel düzeyde veya aile içinde - inceleme olanakları veya gençlerin ve yetişkinlerin toplumsal konularda bilgilendirilmesine yönelik eğitim olanakları yok denilecek kadar az.

Siyasal ilgisizliğin izine bile rastlanmıyor

Buna rağmen siyasete duyulan ilgi ve demokratik haklardan yararlanma isteği Türkiye'de çok gelişmiş bulunuyor. Örneğin yerel seçimlere katılım oranı uluslararası kıyaslamaya göre –yüzde 85 ile – çok yüksek düzeye ulaştı. Siyasi partilere ve politikacılara karşı eleştirel ve kısmen de hayal kırıklığının hakim olduğu bir tutum içinde olunmasına rağmen, Türkiye'de siyasal ilgisizliğin yaygınlaşmadığı dikkat çekiyor. Özellikle gençler arasında politize olanların oranının –uluslararası kıyaslamaya göre – çok yüksek olduğu görülüyor: 2008 yazında üniversite öğrencileri arasında yapılan bir ankete göre politikayla (iç politika) ilgilenme oranı yüzde 85 düzeyinde bulunuyor. Siyasete duyulan yoğun ilgiye rağmen politikacılara çok itibar gösterilmiyor. Gençler politikacıların siyasete öncelikle para ve itibar için girdiklerini, sadece yüzde 10'luk bir kesimin siyasete giriş nedeninin sosyopolitik bir angajmana dayalı olduğunu düşünüyorlar. Ankete katılanların sadece yüzde 7'si politikacıların ülkenin sorunlarına hakim oldukları görüşünde (Forum İstanbul Gençlik Platformu ve GfKTürkiye tarafından yapılan bir araştırma çerçevesinde Ağustos/Eylül 2008' de 460 üniversite öğrencisi arasında gerçekleştirilen anket). Türkiye'de politika halen "zorlu ve kirli bir iş" olarak kabul ediliyor ve dernek veya siyasi partilerde gönüllü olarak siyasi faaliyetlerde bulunmak gençler tarafından itibar görmüyor ve çok yaygınlaşmamış bulunuyor.

Medya : Çoğulculuk ve sansür arasında kalıyor

40 dolayında ulusal gazete ve TV kanalı ve çok sayıda bölgesel ve yerel yayın organıyla çeşitlilik sergileyen medya sektörü – basın haberlerinin çoğu kez muhafazakar bir yaklaşımla hazırlanmasına ve profesyonellik düzeyinin çoğu kez düşük olmasına rağmen – siyasi tartışmalara katkı sağlıyor. Fikir ve basın özgürlüğünü kısıtlayan yasalar (Türk Ceza Kanunu'nun 301. maddesi gibi), güçlü mülkiyet konsantrasyonu ve siyasi kültürün yeterince liberalleşmemiş olması, serbest ve eleştirel haber hazırlama olanaklarını kısıtlıyor. Hassas içerikli Web sayfaları mevcut yasal düzenlemelere göre alt mahkemeler tarafından sürekli olarak kapatılabilir (örneğin Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk'e hakaret içeren görüntüler gerekçe gösterilerek YouTube sayfasına erişim 2008 yılında engellenmiş bulunuyor). Başbakanın ülkenin en büyük medya gruplarından birine (Doğan Grubu) açıkça karşı gelmesi, hatta boykot çağrısında bulunmaktan bile çekinmemiş olması, demokratik güçler tarafından endişeyle izlendi. Söz konusu medya grubu 2009 yılı başında sözde vergi yolsuzluğu iddiasıyla başlatılan yasal işlemlerle büyük ölçüde zayıf düşürüldü. Profesyonel ve etik standartlara uygun bir habercilik anlayışı için medyanın hukuki açıdan ve siyasi kültür açısından güçlendirilmesi gerekiyor.

Laiplik tartışması ve siyasi reform gündemi

Laiplik tartışmaları her ne kadar –daha önce belirtilmiş olduğu gibi- kutuplaşmaya neden oluyor ve siyasi tartışmalarda belirleyici rol oynuyorsa da, Türkiye'nin siyasi gündeminde başka ciddi öncelikler de yer alıyor: Ekonomik başarı modelini sürdürmeye ve buna bağlı olarak sosyal koşulları düzeltmeye (bir sonraki bölümde daha ayrıntılı bilgi verilecektir) yönelik hedefin yanısıra "Kürt Sorununun" çözümü ve kadınlara fırsat eşitliği verilmesi de Türkiye'nin gelişimi ve demokratikleşme süreci açısından belirleyici nitelik taşıyor.

Kürt azınlığın kültürel haklarına ilişkin olarak son yıllarda bazı girişimlerde bulunulmuş olmasına rağmen, terörü ortadan kaldırmak, ülkenin güneydoğusunda olumlu bir sosyoekonomik gelişme başlatmak ve kapsamlı kültürel hakları gerçekten güvence altına alabilmek mümkün olmadı. Bunun için gerekli olan önlemler çeşitli konferanslarda tartışıldı. 2009 yılının hemen başlarında Türkiye'deki "Kürt sorunu" için bir "fırsat penceresi" açıldı: Genelkurmay Başkanı, Cumhurbaşkanı, Başbakan ve

CHP gibi bazı siyasi partilerin de aralarında bulunduğu önemli siyasi aktörler bu konuda görüşmelere – hatta girişimlere – hazır olduklarını belirtirken, PKK lideri “yol haritasında” değişiklik yapabileceğine dair sinyal verdi. Bu açıklamalar Ağustos 2009’ da biraz daha şekillenmekle beraber tam olarak somutlaştırılmadı. Şu anda geniş kapsamlı önlemler üzerinde tartışılıyor: Kürt köylerinin isimlerinin değiştirilmesi, Kürtçe kullanımına ilişkin kısıtlamaların kaldırılması, üniversitelerde Kürt dili kürsülerinin kurulması, yayın saatlerine kısıtlama getirilmemesi, PKK’nın eski liderinin hücre hapsi cezasının kaldırılması, pişmanlık duyan PKK üyeleri için af çıkartılması.

Türkiye’nin çağdaşlaşma ve demokratikleşme süreci açısından - her ne kadar aynı düzeyde hassasiyet içermese de – önem taşıyan bir diğer konuyu kadınların fırsat ve hak eşitliği oluşturuyor. 1920’li ve 1930’lu yıllarda gerçekleştirilen Atatürk reformlarıyla kadınlara önemli alanlarda resmen eşit haklar tanınmış olsa da, bugün Türkiye’de kadınlara yönelik dışlama ve ayrımcılık farklı şekillerde uygulanmaya devam ediyor. Üniversitelerdeki kadın profesörlerin sayısı Almanya’ya kıyasla yaklaşık üç kat daha fazla olsa da, büyük holdingler ve onların meslek birlikleri kadınlar tarafından yönetiliyor ve Türkiye 90’lı yıllarda kadın başbakan tarafından idare edilmiş olsa da, bugün kadınların büyük bölümü toplum ve siyaset yaşamında eşit katılım hakkına sahip bulunmuyor. 2009 yılındaki yerel seçimlerde kadınların yerel yönetimlerdeki oranı yüzde 2’nin altında kaldı. Ancak 2007 yılındaki genel seçimlerde kadınların oranı yüzde 100 artışla yaklaşık yüzde 9 düzeyine yükselmişti (Bunda birçok hususun yansısı kadın hakları hareketinin inisiyatifi ve KADER’in başarılı kampanyası önemli rol oynadı). Cinsiyet eşitliği alanında somut adımlar özellikle 2001-2003 yılları arasında medeni hukuk ve ceza hukuku alanında gerçekleştirilen reformlarla mümkün oldu. Fırsat eşitliği sağlanması gerek demokratikleşme gerekse ülkenin refahı açısından çok büyük önem taşıyor.

4 Ekonomik Gelişme ve Sosyal Transformasyon

Olumlu yöndeki ekonomik gelişme Türkiye’nin birçok yerinde yaşam koşullarında büyük değişimlere neden oldu. Ülke ekonomik ve toplumsal alanda köklü bir transformasyon süreci içinde bulunuyor. Yine de – dinamizme rağmen- ekonomi, iş ve yaşam koşullarının heterojenliğini koruduğuna tanık

oluyoruz. Küresel kriz –her ne kadar Türkiye’deki etkisi ve süresi henüz tam olarak bilinemiyorsa da – ekonomide ciddi bir duraklama anlamına gelecek. Aşağıda gerek ekonomik gelişme gerekse bunun sonucunda oluşan sosyal değişimlere değinilerek, elde edilen başarılar, ortaya çıkan sorunlar ve üstesinden gelinmesi gereken zorluklar açıklanacak. Bu konuda da olumlu veya olumsuz yönde kesin değerlendirmeler yapmak mümkün olamıyor. Ancak birçok alanda görülen değişimler ve dinamizm büyük önem taşıyor.

Avrupa’nın “Düşküler Evi”nden Ekonominin Büyüme Motoru’na dönüşüm

Avrupa’nın en büyük 6. ulusal ekonomisini oluşturan Türkiye, dünya genelinde de ilk 20 ülke arasında (15.sıra) yer alıyor. Türkiye’nin 2009 yılında İtalya’da gerçekleşen G-8 Zirvesi’ ne çağırılması da Türkiye’ye bir eşik ülke ve bölgesel güç olarak verilen önemi vurguluyordu.

Ekonomik yapıda geçtiğimiz yıllarda ciddi değişimler yaşandı: Birkaç yıl öncesine kadar tarım sektörü daha fazla önem taşıyor ve hizmet sektörünün payı düşük düzeyde bulunuyordu. Artık Türkiye’nin ekonomik yapısı modern ulusal ekonomilerle benzerlikler göstermeye başladı. Bugün gayrisafi milli hasılaya tarım sektörü yüzde 10, sanayi yüzde 30 (çalışanların yüzde 20’si) ve hizmet sektörü yaklaşık yüzde 60 (çalışanların yüzde 45’i) oranında katkı sağlıyor.

1980’li yıllara kadar Türkiye’de içe dönük bir planlı ekonomi hakim olmaktadır. Ekonominin dışa açılım süreci 1995 yılında imzalanan AB-Gümrük Birliği anlaşması ile başladı. Güçsüz koalisyon hükümetleri dolayısıyla oluşan siyasi istikrarsızlık ortamı ve hatalı ekonomi politikası 2000/2001 yılında ağır bir finans ve ekonomi krizi yaşanmasına neden oldu. Bunun sonucunda ekonomi yüzde 9.5 oranında (2001) gerilerken, işsizlik ve enflasyon oranları rekor düzeylere ulaştı. Bankacılık ve ekonomi sektörlerinde gerçekleştirilen yapısal reformların yansısı uzun vadeli finans ve bütçe politikalarıyla 2002 yılından itibaren Türkiye ekonomisinde tekrar istikrar sağlandı. Finans, enerji ve telekomünikasyon gibi önemli sektörlerde yeniden yapılanma çalışmaları başlatıldı ve neredeyse kamu kuruluşlarının tümü özelleştirildi. Merkez Bankası’nın bağımsızlığının güçlendirilmesi, serbest döviz kuru uygulaması ve bütçe açığının sürekli olarak azaltılması gibi ek önlemlerle ekonomide yüksek büyüme oranlarına ulaşıldı.

2002 ve 2006 yılları arasında ekonomide yılda ortalama yüzde 6'nın üzerinde büyüme hızı elde edildi. Böylelikle Türkiye dünya genelinde en hızlı ve kalıcı büyüme oranı kaydeden ülkelerden biri haline geldi. Kişi başına düşen gelir 2005-2009 yılları arasında üç kat artışla 10.500 ABD doları seviyesine yükseldi. Aynı dönem içinde enflasyon oranının yüzde 7'lere düşürülmesi ekonomik istikrara katkıda bulunarak işletmelerin ve tüketicilerin güven duygusunu artırdı. Yıllardır düşük seviyede bulunan yabancı yatırımlar 2007 yılında 22 milyar dolar ile rekor düzeye ulaştılar. Bu gelişmede ülkenin geleceğe yönelik olarak istikrar vaat etmesi ve kamu yönetimi ve yasama alanlarında yapılan düzenlemeler (örneğin fikri mülkiyet haklarının korunmasına yönelik yasanın çıkartılması) önemli rol oynadı.

Ticaret ortağı Almanya

Artık Türkiye ekonomisi birkaç yıl öncesine kıyasla çok daha kapsamlı ve sağlam hale gelerek, ihracata yönelmiş ve dünya ticaretine entegre olmuş bulunuyor. Türkiye'nin en önemli ticaret ortağını AB oluşturuyor. Avrupa Birliği içinde de Almanya tek başına gerek ithalat gerekse ihracat alanındaki en önemli ticari ortak konumunda bulunuyor. Fransa ve Hollanda gibi diğer AB ülkeleri de yabancı yatırımlar kapsamında Türkiye'de yoğun faaliyetler yürütüyorlar. Ancak kısa süre önce Rusya 40 milyar dolarlık ticaret hacmiyle Türkiye'nin en önemli dış ticaret ortağı konumuna gelerek Almanya'nın yerini aldı. Türkiye'ye yatırım yapan Alman kuruluşlarının sayısının hızla yükselmekte olması da ekonominin olumlu yönde geliştiğini ve cazip yatırım ve üretim koşulları sunulmakta olduğunu gösteriyor: 2005 yılında Türkiye'de faaliyet gösteren Alman şirketlerinin sayısı 1.500 dolayında iken, bu rakam 2009 yılı ortalarında 3.600'ün üzerine yükseldi.

Ekonomik Gelişmenin Belkemiği - "Anadolu Kaplanları"

Sabancı, Koç ve Eczacıbaşı gibi bazı büyük şirket gruplarının hakimiyetine rağmen Türkiye ekonomisinin belkemiğini esasen küçük ve orta ölçekli işletmeler oluşturuyor. Son yıllarda kaydedilen ekonomik gelişme de -her ne kadar vergi gelirlerinin büyük bölümü Marmara bölgesindeki sanayi kuruluşlarından kaynaklanıyorsa da - önemli ölçüde Anadolu'daki KOBİ'lerin (Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler) başarılarına dayanıyor. OECD verilerine göre birinci jenerasyon dinamik aile

işletmeleri 2000 yılından bu yana 800.000 kişiye istihdam olanağı yaratarak GSYİH' ya yüzde 12 dolayında katkı sağlamış bulunuyorlar. Kayseri, Konya, Gaziantep gibi şehirler girişimci dinamik gelişimleri dolayısıyla "Anadolu Kaplanları" olarak nitelendiriliyorlar. Anadolu'nun nispeten muhafazakar şehirlerinin girişimcilik alanındaki başarıları birçok araştırmaya konu olmuş bulunuyor. Ekonomik girişimcilik ruhu, dünyaya açılım ve küresel iş bölümüne entegrasyon ile dinci-muhafazakar yaşam tarzının bağdaşması sonucunda ortaya çıkan yeni olgu "İslami Kalvinizm" olarak tanımlanıyor. Bu tanımın ne denli uygun olduğu - özellikle Hıristiyanlığı çağrıştırmaları nedeniyle - kamu oyunda çelişkili tartışmalara neden olmakla beraber, olgunun mevcudiyeti inkar edilmiyor.

Resmi istihdama yansımayan ekonomik gelişme

Türkiye'nin yüzde 46 düzeyindeki istihdam oranı modern bir ulusal ekonomi için AB ve OECD ortalamasının (OECD-ortalaması: yüzde 67) çok gerisinde bulunuyor ve bu oranın krizin etkisiyle daha fazla düşmesinden endişe ediliyor. Kadın istihdam oranı da yüzde 24 ile Türkiye'nin OECD ortalamasında en düşük değere sahip olduğunu gösteriyor. Resmi işsizlik oranı 2009 ilkbaharı itibarıyla yaklaşık yüzde 15 olarak açıklanırken, gençler arasında bu oranın yüzde 20'lerin üzerine çıkmış olduğu tahmin ediliyor. Dünya Bankası verilerine göre son dört ila beş yıl içinde istihdam piyasasına ilk kez girme girişiminde bulunan 4 milyon dolayındaki genç nüfusun sadece yüzde 15'i iş bulabildi. Türkiye halen OECD kıyaslamasında 16-64 yaş grubunda en yüksek işsizlik oranına sahip bulunuyor. Çalışan nüfusun yüzde 50'ye yakın bölümü kayıt dışı ve sosyal sigorta kapsamı dışında istihdam ediliyor ve dolayısıyla gayri resmi sektörü oluşturuyor.

Türkiye -2008 yılında çıkartılan kapsamlı bir yasayla yenilenmiş olan - nispeten modern bir sosyal güvenlik sistemine sahip bulunuyor. Resmi sektörde çalışanlar -nispeten düşük düzeyde de olsa - sağlık, işsizlik ve emeklilik gibi sosyal güvenlik yardımlarından yararlanabiliyorlar. Sosyal güvenlik harcamalarının ve vergilerin yüksek olması da gayri resmi işgücü piyasasının ve kayıt dışı ekonominin bu boyutlara ulaşmış olmasının nedenleri arasında yer alıyor.

Sendikaların işletmeler, toplu iş sözleşmeleri ve politika üzerinde yeterince etkili olamaması

İş ilişkilerinde sendikaların nispeten etkisiz, devletin ise güçlü konumda olduğu görülüyor. Mevcut yasal, siyasi ve ekonomik çerçeveye koşulları sendikaların güçlü toplumsal aktörler olmalarına izin vermiyor. Sigortalı çalışanlar arasında sendikal örgütlenme oranı yüzde 10 dolayında bulunuyor ve bunların arasında toplu iş sözleşmesi kapsamında bulunanlar çok küçük bir kesim oluşturuyor. Kısıtlayıcı resmi işgücü rejimi ve sendikaların siyasi nedenlerle parçalanmış olması, çalışanların menfaatlerinin etkin bir şekilde temsil edilmesine engel oluyor. Halen sendikaların toplu iş sözleşmeleri yapma yetkisi elde edebilmeleri ve üyelerini temsil yetkisine sahip olabilmeleri için işletmeler (yüzde 50+1) ve iş kolları (yüzde 10) için konulmuş olan yüzdesel barajı aşmış olmaları gerekiyor. Mevcut yasalara göre çalışan bir kişinin sendikaya üye olabilmesi için notere gitmesi ve yaklaşık bir günlük yevmiyesi tutarında sendika aidatı ödemesi gerekiyor. Mevcut koşullar sosyal diyalog ve sosyal birlikteliğin gelişimine pek olanak tanımıyor. İşçilerin işletme içi örgütlenme oranı da çok düşük düzeyde bulunuyor. İşveren tarafındaki karmaşık örgütlenme yapıları ve küçük ölçekli işletmelerin sayısının yüksek olması doğrudan diyalog kurulmasını zorlaştırarak, devletin daha güçlü bir konuma gelmesine ve aracılık rolü üstlenmesine neden oluyor. Rakamsal olarak daha güçlü konumda bulunan gayri resmi işgücü sektöründe çalışanların (yevmiyeli çalışanlar, evinden çalışanlar veya konutlarda çalışanlar gibi) örgütlenmesi gelecekte çözülmesi gereken önemli sorunlardan birini oluşturuyor. Örneğin Türkiye'nin önde gelen sektörlerinden birini oluşturan tekstil sektöründe evinden iş yapanların oranı çok yüksek düzeyde bulunuyor. Bu gruba henüz sendikal örgütlenme hakkı tanınmadı. Başta inşaat sektörü olmak üzere birçok branşta işyeri güvenliği ve işyeri sağlığı alanında gerekli güvenceler sağlanmamış bulunuyor. Bu alanlarda resmi kayıtlara geçmeyen çok sayıda yaralanma veya ölüm vakaları meydana geliyor.

Ekonomik krizin aşılması

Türkiye ekonomisi gerek yapısal gerekse krize dayalı nedenlerle büyük sorunlarla karşı karşıya bulunuyor. Yüksek büyüme oranları dış ticaret açığının daha da büyümesine ve ekonominin tüm güçlendirici önlemlere rağmen – örneğin yabancı yatırımların aniden gerilemesine ortam hazırlayabilecek - harici

çok ve krizlerin etkilerine karşı kırılgan olmasına neden oldu. Mevcut küresel kriz Türkiye ekonomisi üzerinde ciddi etkiler yarattı (2000/2001 yılındaki bankacılık krizinden sonra gerçekleştirilen reformlarla güçlendirilen sektör krizden büyük ölçüde korundu): Ekonomi 2008 yılının dördüncü çeyreğinde ilk kez yüzde 6.2 oranında geriledi. Böylelikle 2008 yılı genelinde büyüme hızı (tahmin edilen yüzde 4 yerine) yüzde 1.1 düzeyinde kaldı. Hükümet tarafından yapılan tahminlere göre ekonomi 2009 yılında yüzde 3.6'lık bir gerileme daha gösterecek. Bu rakamlara göre Türkiye ekonomisi 2000/2001 yılından bu yana en ağır krizin içinde bulunuyor.

Yenilikçiliğin desteklenmesi

Ekonomik modernizasyon sürecinin ve toplumsal entegrasyonun sürdürülebilmesi için eğitim ve araştırma sektörünün geliştirilmesi özellikle önem taşıyor. Şimdiye kadar üniversite düzeyinde yürütülen araştırma çalışmaları –gelişmekte olan tüm ülkelerde olduğu gibi – tarım ve madencilik alanında yoğunlaşmış ve biyoteknoloji gibi geleceğin sektörlerini oluşturacak sektörler ihmal edilmiş bulunuyor. Araştırma ve geliştirme çalışmaları ağırlıklı olarak uluslararası firmalar tarafından yürütülüyor: Türkiye'de yapılan her 10 patent başvurusundan 9'u yabancı işletmeler tarafından tescil ettiriliyor. OECD verilerine göre Türkiye araştırma ve geliştirme, yatırım ve enformasyon teknolojileri alanlarında uluslararası kıyaslamada çok gerilerde kalıyor. Örneğin İsveç'te her 1.000 kişiden 34'ü araştırma ve geliştirme alanında çalışırken, Türkiye'de her 1.000 kişiden sadece 4'ü bu sektörde faaliyet gösteriyor. Türkiye'de araştırma ve geliştirme için yapılan harcamalar gayrisafi milli hasılanın yüzde 1' den küçük bir bölümünü oluşturuyor. Özel sektör kuruluşlarında bu oran yüzde 3 dolayında bulunuyor. Araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin desteklenmesi amacıyla çıkartılan yeni yasa da bu konunun aciliyetini ortaya koyuyor. Yasayla Türkiye'nin yabancı işletmelerin Ar-Ge çalışmaları için uygun bir merkez haline getirilmesi hedefleniyor.

Eğitim olanaklarının geliştirilmesi

Türkiye'nin genç nüfusu (nüfusun yüzde 50'si 26 yaşın altında) işgücü piyasası ve eğitim sistemleri üzerinde yoğun bir demografik baskı oluşturuyor.

Üniversitede okuyabilmek için her yıl 1,5 – 2 milyon lise mezunu merkezi üniversite sınavına (ÖSS)

giriyor. Bunların sadece üçte biri Türkiye’de 70 dolayındaki üniversiteden birine girme olanağını elde edebiliyor ve Türk üniversitelerinde eğitim görmekte olan yaklaşık 2 milyon gencin arasına katılıyor. Üniversite öğrencilerinin yüzde 45 gibi önemli bir bölümü açık öğretim olanaklarından yararlanıyor. Ekonomiye kalifiye eleman yetiştirilmesi konusunda ve mesleki eğitim alanında henüz çok büyük eksikler bulunuyor. Ayrıca birçok işletme Türkiye’de verilen eğitimin kalitesinden memnun olmadığını ifade ediyor. Ankara Ticaret Odası halen acil kalifiye işgücü gereksinimini 400.000 kişi olarak, orta vadede gereksinim duyulacak kalifiye eleman sayısını ise 1,5 milyon olarak tahmin ediyor. Halen mesleki eğitim alanında üç olanak sunuluyor: Meslek lisesi, “usta yanında eğitim” (pratik eğitim) veya çıraklık eğitimi. Çıraklık eğitimi 1986 yılından beri Almanya’daki “dual sisteme” göre yürütülüyor ve mesleki eğitim alanların yüzde 25’i bu sistemle eğitiliyor. Yetersiz koşullar dolayısıyla giderek daha çok sayıda işletme kendi bünyesinde mesleki eğitim vermeye başladı (aralarında FESTO ve Wilo gibi Alman firmaları da bulunuyor).

“Yaşam Modeli” : Kentli küçük aile

Türklerin büyük bölümünün birkaç neslin birlikte olduğu çok çocuklu kalabalık aileler halinde kırsal alanlarda yaşadığı yönünde yaygın bir kanaat hakim bulunuyor. Oysa bunun tam tersine bir gelişme söz konusudur: Geçtiğimiz 50 yıl içinde Türkiye’de görülen en önemli değişimlerden biri yoğun kentleşme olgusudur. 1970 yılında nüfusun yüzde 40’ dan küçük bölümü şehirlerde yaşarken, bu oran günümüzde yüzde 70 dolayına yükseldi. Türkiye’nin tüm büyük kentleri son yıllarda olağanüstü gelişme gösterdi. Nüfusu 1 milyonun üzerinde olan bazı mega kentlerin yansıra (İstanbul, İzmir, Ankara, Antalya ve Diyarbakır gibi), nüfusu sürekli artış göstermekte olan büyük şehirler de (Konya, Kayseri, Gaziantep gibi) bulunuyor. Doğurganlık hızının da son yıllarda sürekli olarak gerilediği görülüyor. Doğurganlık hızı 1995-2005 yılları arasında ortalama yüzde 3.3 oranında seyrederken (OECD 2009), bugün kadın başına 1.9 çocuğa gerilemiş bulunuyor. Ülkedeki nüfus gelişimi demografik transformasyona doğru yaklaşıyor. Genel yaşam beklentisi son yıllarda sürekli olarak artış gösterdi (1920 yılında 20 yıl olan yaşam beklentisi halen 72 yıl ile OECD ortalamasının 7 yıl gerisinde bulunuyor.) OECD tahminleri Türkiye’yi de yaşlanmakta olan bir nüfus olarak kabul ediyor (2007’de 65 yaş üzerindekiilerin toplam nüfus içindeki payı 17 iken, bu oranın 2020

yılında yüzde 32’ ye, 2050 yılında da yüzde 55’e yükselmesi bekleniyor). Çocuk ölümlerinin gelişimine bakıldığında Türkiye’nin geçirmiş olduğu hızlı değişim süreci ve bundan sonra izleyeceği yol açıkça görülüyor: Binde 190 (1969) düzeyinde bulunan çocuk ölümleri oranı 50 yıllık bir sürede binde 23’ e (2006) indirildi. Ancak bu rakam halen OECD ortalamasının dört kat üzerinde bulunuyor.

Artan sosyal ve bölgesel dengesizlik

Değişik araştırmalar ve göstergeler yoksul ve zengin kesimler arasındaki makasın giderek açıldığını ve ciddi bölgesel farklılıkların söz konusu olduğunu gösteriyor. OECD ülkeleri arasında Türkiye (Meksika ve Polonya ile birlikte) bölgelerarası dengesizlik sıralamasında listenin başında yer alıyor. Örneğin Marmara bölgesi gibi gelişmiş bölgelerde iş verimliliği –sıralamanın altlarında yer alan bölgelere kıyasla – dört kat daha yüksek düzeye ulaşmış bulunuyor. Ekonominin sürekli olarak büyümekte olmasına rağmen nüfusun büyük kesimi için belirgin bir istihdam ve gelir artışı olmadı. KONDA tarafından gerçekleştirilen araştırmaya (2008) göre, aylık geliri 1.500 Euro’ nun (3.000 TL) üzerinde olan kesim nüfusun yüzde 3.5’ ini oluşturuyor. Nüfusun yaklaşık yüzde 70’inin aylık geliri 500 Euro (1.000 TL) veya altında bulunuyor. Hatta nüfusun yüzde 27’si 250 Euro’ luk (500 TL) aylık gelirin altında kazanç sağlıyor. Mevcut durum doğuya ve kırsal alanlara gidildikçe gelirin ve eğitim düzeyinin aşağıya indiğini, çocuk sayısının ise yükseldiğini gösteriyor.

Kadınların işgücüne katılım oranının düşük olması, Türkiye’de gerek gelir gerekse ekonomik bağımsızlık açısından cinsiyetler arasında büyük uçurumlar olduğunu gösteriyor. Cinsiyet eşitliğini konu alan uluslararası araştırmalarda (“Gender Gap” veya “Human Development Report” gibi) Türkiye çoğu kez en alt sıralarda yer alıyor. Bilim alanında ve girişimciler arasında kadınların oranının -örneğin Almanya’da aynı meslek gruplarına kıyasla- çok yüksek olması da Türk kadınlarının büyük bölümünün maruz kaldığı marjinalleştirme ve ayrımcılığı istatistik olarak dengelemek için yeterli olmuyor.

5 Dış Politika - İlkeler, Başarılar ve Sorunlar

Türkiye dahilde ekonomik ve toplumsal alanlarda ciddi bir transformasyon yaşarken, yakın komşusu olan ülkelerdeki köklü değişimlere de yapıcı ve çoğu

kez temkinli tepkiler göstererek bölgedeki konumunu güçlendirdi.

Türkiye'nin stratejik konumu : Hayır ve şer birlikte

Mevcut jeostratejik konum –Irak, İran, Suriye, Güney Kafkaslar, Güney ve Doğu Avrupa ve Karadeniz üzerinden Rusya ve Ukrayna ile komşu olunması – dolayısıyla İslami değerlerin hakim olduğu ülkenin dış politikası üstesinden gelinmesi gereken büyük yapısal sorunlarla karşı karşıya bulunuyor. Söz konusu görevleri dış politika uzmanları “tall order” (zor istek) ve “up-hill battle” (zorlu mücadele) olarak tanımlıyorlar. Yeni ABD yönetimine göre Türkiye'nin coğrafi konumu ülkeyi “evrenin merkezi” (“center of the universe”) olmaya itiyor: Halen “yanmakta” ve “kaynamakta” olan uluslararası kriz odaklarından birçoğu Türkiye'ye komşu bölgelerde (Yakındoğu, İran, Irak, Kafkasya ve Afganistan, Pakistan, Rusya) yer alıyor ve bunlar muhtemelen ancak Türkiye ile işbirliği içinde aşılabilecek veya engellenebilecek gibi görünüyor. İsveç Dışişleri Bakanı Carl Bildt 'in de ifade etmiş olduğu gibi “Fiilen Türkiye Avrupa Birliği için ABD' den sonraki en önemli ikinci stratejik işbirliği partneri” konumunda bulunuyor.

“Yurtta Sulh Cihanda Sulh” İlkesi

Türkiye'nin dış politikası uzun yıllardan beri Mustafa Kemal Atatürk'ün “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” ilkesine dayanıyor. Türkiye'nin dış politika eski danışmanı ve şimdiki Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu' nun güncel dış politika yaklaşımı da gerek teori gerekse uygulamada (örneğin “Stratejik Derinlik” adlı kitabında) bu ilkenin önemini vurguluyor. Davutoğlu Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasçısı olan Türkiye'nin bölgede aracı ve düzeni sağlayıcı güç olarak önemli bir rol üstlenmesi gerektiğini ifade ediyor. Dışişleri Bakanı “komşularla sıfır sorun” ilkesine dayalı olarak belirlediği dış politika stratejisiyle Türkiye'nin ikili ilişkilerini yoğunlaştırmayı ve genişletmeyi hedefliyor. Türkiye'nin bölgedeki komşu ülkelerle olan ikili ilişkileri son yıllarda gerçekten belirgin şekilde güçlendirildi ve farklı düzeylerde (ticaret, yatırım, kültür, diplomasi vb) yoğun temaslar ve işbirliği gerçekleştirildi. Bu şekilde Yunanistan, Suriye, İran ve Irak gibi ülkelerle olan ilişkilerde onlarca yıldan beri süregelen anlaşmazlıkların aşılması veya asgari düzeye indirilmesi sağlandı. Tarihi ve siyasi anlaşmazlıkların hakim olduğu Ermenistan ilişkilerinin de –“futbol diplomasisi” çerçevesinde (Türkiye ve Ermenistan cumhurbaşkanlarının Türkiye

ve Ermenistan arasında oynanan milli maçlarını izlemek için karşılıklı ziyaretlerde bulunması) başlatılan uzun görüşmelerden sonra - 2009 yılının nisan ayında kararlaştırılan “Yol Haritası” ile aşamalı olarak geliştirilmesi hedefleniyor. “Yol Haritası” iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin başlatılmasını, sınırların açılmasını ve tarihçilerden oluşacak bir komisyon kurulmasını öngörüyor. Ancak Azerbaycan, Ermenistan ve Türkiye'nin farklı çıkarlarının ne şekilde dengeleneceği henüz kesinlik kazanmadı. Nitekim Azerbaycan Dağlık Karabağ anlaşmazlığında taviz verilmemesi halinde Türkiye-Ermenistan yakınlaşmasına sıcak bakmıyor.

Dış politika iç politikayı da etkiliyor

Türkiye iddialı dış politikasıyla çoğu kez ince bir çizgi üzerinde hareket ediyor.

Sınır bölgelerindeki sorunların ve anlaşmazlıkların çokluğu bunların tümünün birden üstesinden gelinememesi, hatta çabaların tamamen dağılması tehlikesini içeriyor. Bölgedeki sorunların niteliği ve niceliği Türkiye'nin dışişleri hizmetlerinde görev yapan –ve diğer ülkelere kıyasla sayıları düşük olan – diplomatik kadrosu (yaklaşık 1.000 kişi/Almanya'da 6.000 kişi) üzerinde ciddi bir yük oluşturuyor. Diğer taraftan ilerici ve uzlaşmaya yönelik dış politika ülke içinde –dış politikadaki tüm başarıları “Türkiye'nin menfaatlerinin satılması” olarak nitelendiren ve bunları iç politika söylemi veya seçim taktiği olarak suistimal eden- muhafazakar-milliyetçi siyasi partiler ve kamuoyu ile mücadele etmek zorunda kalıyor. Dar bir kavram olan “milli menfaat” kavramı ve bazı siyasi aktörlerin güvenlik anlayışı (daha önce de belirtilmiş olduğu gibi) yine Türkiye toplumunda yaygınlaşmış olan yaklaşımlardan kaynaklanıyor: Yapılan çeşitli araştırmalar (German Marshall Fund'ın Global Trends Anketi veya PEW Research Centre for People and the Press) batı-karşıtı, Amerika karşıtı, İsrail karşıtı veya antisemit tutumlar ve Arap karşıtı yaklaşımların toplumda çok yaygın olduğunu ve bunların kolaylıkla siyasi bir araç haline dönüştürülebildiğini gösteriyor.

“Sıradışı Dış Politika” ince bir çizgi oluşturuyor

Türk dış politikasının sahip olduğu bir avantaj kolaylıkla dezavantaja dönüşebilir: Türkiye kendinde “başka kimsenin” temas kurmadığı devlet temsilcileriyle de görüşmelerde bulunma hakkı görüyor. Nitekim İran, Suriye, Sudan ve Filistin'deki Hamas gibi “haydut devlet” olarak tanımlanan ülkelerle siyasi ve diplomatik temaslar yürütülüyor.

Özellikle 2006 yılının ocak ayında Hamas'ın seçim zaferinden hemen sonra Hamas lideri Halid Meşal ile görüşmelerde bulunulması uluslararası düzeyde ve özellikle de İsrail tarafından eleştirilere hedef oldu. Aynı şekilde İran ile yürütülen temaslar ve İran devlet başkanı Ahmedinejat'ın ziyareti Avrupa ve Amerika tarafından ilgi ve endişeyle izlendi.

Türkiye ayrıca bölgesel aktör ve arabulucu olarak üstlenmiş olduğu rol çerçevesinde yerleşik işbirliği modelleri dışında kalan devletleri, AB veya ABD 'yi dahil etmeksizin veya onların resmi konsültasyon mekanizmalarını devreye sokmaksızın, buluşturma girişimlerinde bulunuyor. Buna örnek olarak Türkiye'nin önerisi üzerine Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan, Rusya ve Türkiye'nin katılımıyla Kafkasya'da oluşturulan Güvenlik ve İşbirliği Platformu'nu gösterebiliriz. Türkiye bu bağlamda kendini komşu bölgelerde ilişkilerin yoğunlaştırılmasına, ekonomik işbirliği, barış ve gelişme sağlanmasına katkıda bulunacak bir "soft power" olarak görüyor.

Dış politika alanında hassas ve tartışmalı misyonların yanısıra belirgin şekilde başarısızlıkla sonuçlanan girişimler de oluyor. Nitekim 2008 yılı sonunda İsrail'in Gazze saldırısı Türkiye'nin İsrail ve Suriye arasındaki arabuluculuk çabalarının sonuçsuz kalmasına neden oldu. Gazze bombardımanının o zamanki İsrail başbakanının ziyaretinden hemen sonra başlamış olması dolayısıyla Türk tarafı olaya şaşkınlık ve kızgınlık içinde büyük tepki gösterdi. 2009 yılının ocak ayında Davos'ta Dünya Ekonomik Forumu çerçevesinde düzenlenen bir tartışmada Başbakan Erdoğan'ın İsrail devlet başkanı karşısında sergilediği diplomasiden uzak duygusal yaklaşım da İsrail ilişkileri açısından bir dayanıklılık testi niteliği taşıyordu ve bu bağlamda güven kaybı oluşturdu. Türkiye 1949 yılında İsrail devletinin kuruluşunu tanıyan ilk Müslüman ülke olmuş ve halen de İsrail ile ekonomi ve güvenlik politikası alanlarında yoğun ilişki içinde bulunmaktadır.

Türkiye'nin uluslararası örgütlerdeki üyelikleri

1952 yılındaki Kore Savaşı'ndan beri NATO üyesi olan Türkiye kendini güvenlik politikası açısından batının bir parçası olarak görüyor ve –ISAF çerçevesinde Afganistan da dahil olmak üzere - BM, NATO ve AB' nin barış girişimlerinde aktif rol üstleniyor. Türkiye OECD, Avrupa Konseyi ve G-20 gibi birçok "batılı" örgüte üye bulunuyor ve aynı zamanda 2005 yılından beri genel sekreterliğini yürütmekte olduğu İslam Konferansı Örgütü' nün de (OIC) önde gelen üyeleri arasında yer alıyor.

BM' den NATO'ya kadar birçok uluslararası örgütün yıllardan beri üyesi olan Türkiye, kendisini belirli bir ülkelerarası gruba dahil görmüyor. Nitekim uluslararası tartışmalarda veya kurullarda bugüne kadar sergilemiş olduğu tutumlarda –bazı diğer kalkınmakta olan ülkelerin aksine – herhangi bir gruplaşmanın etkisi görülmedi. Türkiye uluslararası alanda – bugüne dek BRIC ülkeleri gibi alt gruplardan herhangi birine üye olmamasına rağmen - genellikle "rising power" (yükselen güç) olarak kabul ediliyor. Ancak ülke giderek artan özgüvenine dayalı olarak zaman zaman ana akımın dışında kalan bir tutum sergileyebiliyor. Nitekim Türkiye 2009 yılı nisan ayında NATO genel sekreterliği seçiminde diğer NATO üyesi ülkelere farklı bir tavır alarak, Anders Fogh Rasmussen'in adaylığına (birçok nedenin yanısıra Rasmussen'in Hz. Muhammed karikatürüne ilişkin tartışmalı açıklamaları dolayısıyla) karşı çıkmıştı. Ancak Türkiye'nin BM-Genel Kurulu seçimlerindeki tavrına ilişkin analizler, ilginç bir şekilde ülkenin seçimlerdeki yaklaşımının son yıllar içinde –İngiltere ve Fransa'ya kıyasla – Avrupa Birliği'nin yaklaşımıyla daha fazla örtüşmekte olduğunu ortaya koyuyor.

Enerji Aktarım Noktası Türkiye

Türkiye enerji altyapı politikası alanında Yakın ve Ortadoğu ülkelerinden ve Hazar Denizi çevresinden getirilecek enerji kaynakları (petrol, doğalgaz) için transit ülke ve "hub" (aktarım noktası) sıfatıyla özel bir önem taşıdığını düşünüyor. Türkiye, kaynakları kısıtlı bir ülke olarak enerji temini alanında bir taraftan diğer ülkelere olan (Rusya gibi) bağımlılığını azaltmayı hedeflerken, diğer taraftan da bu bağlamda AB ve diğer Avrupa ülkeleri için taşıdığı önemi güçlendirme olanağını değerlendirmek istiyor. Kuzey-güney ve doğu-batı yönlerindeki mevcut boru hatlarının yanısıra halen NABUCCO-projesi (RWE katılımıyla) gibi başka kapsamlı boru hattı projeleri de planlama aşamasında bulunuyor.

Batıya uzanan uzun yol : AB-Tam Üyelik Süreci

Geçtiğimiz yıllarda Türkiye'nin dış politikasının ve dış ticaret politikasının en önemli hususunu AB ile işbirliğine ve entegrasyona yönelim oluşturuyordu. 2009 itibarıyla bakıldığında Türkiye'nin ilk üyelik başvurusunun 50 yıl önce (1959) yapılmış olduğu, ilk Ortaklık Anlaşmasının 45 yıl önce 1963 yılında imzalandığı ve AB ile Gümrük Birliği anlaşmasının da 1996 yılında yürürlüğe girdiği görülüyor. Türkiye'nin (NATO üyeliğinden de öteye uzanan) "batıyla olan

bağlantısı” soğuk savaş döneminde Avrupalı politikacılar için stratejik açıdan büyük önem taşımaktaydı. Ancak 90’lı yılların başında Berlin Duvarı’nın yıkılmasından ve Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra Avrupa’da Türkiye’ye verilen önem ve duyulan sempati aniden belirgin şekilde azaldı. Nitekim aday statüsüne geçebilmek için yapılan ilk başvurular tümüyle başarısız oldu. Ancak Türkiye Helsinki’de yapılan AB-Zirvesi’nde (1999) adaylık statüsüne hak kazandı ve 2005 yılının ekim ayında üyelik müzakereleri başlatıldı.

Üyelik müzakerelerinin başlamasından bu yana geçen dört yıl içinde tarama çalışmaları tamamlanarak, AB – Müktesebatının 11 başlığı (“iç hukukla uyumun gözden geçirilmesi veya uyum gereksiniminin belirlenmesi” amacıyla) müzakereye açıldı. Başlıkların müzakere hızı mevcut şekliyle sürdürüldüğü takdirde, 35 müzakere başlığının tümünün açılması sekiz ila dokuz yıl zaman alacak ve müzakerelerin tamamlanması için de ayrıca birkaç seneye daha gerek olacak.

Türkiye’nin tam üyeliğe kabul edilme koşulları her şeyden önce iki neden dolayısıyla özellikle güç olacak: Öncelikle uyum sağlanması gereken AB yasalarının ve yönetmeliklerinin sayısı son yıllarda büyük artış gösterdi. Ayrıca Türkiye için münferit başlıkların müzakereye açılabilmesi ve tüm sürecin tamamlanabilmesi için üye ülkelerin tamamının oy birliğiyle karar alması gerekiyor (Hollanda ve Avusturya gibi bazı ülkelerde bunun için referandum yoluna gidilebilecek.). Müzakere başlıklarının açılması ve kapatılmasına ilişkin hazırlıkların teknik sürecinden Avrupa Komisyonu sorumlu bulunuyor. Türkiye’nin 2006 yılının Aralık ayında Gümrük Birliği’ni AB-üyesi Kıbrıs’ı da dahil edecek şekilde genişletmeyi kabul etmemiş olması, sekiz müzakere başlığının askıya alınmasına neden oldu. Diğer bazı başlıklar ise fiilen Fransa ve Kıbrıs gibi ülkelerin onay vermemesi nedeniyle kapatılmış bulunuyor. Baş Müzakereci Egemen Bağış 2009 yılının Haziran ayında yeni fasılların açılmasının gerçekten askıya alınabileceğine değinerek –AB müzakerelerinde kaydedilen ilerlemelerden bağımsız olarak - iç politika alanındaki reform sürecinin Türkiye’nin modernizasyonu açısından büyük önem taşıdığını vurguladı. Türk halkının AB üyeliğini destekleme oranı üyelik müzakerelerinin başlamasından önce çok yüksek düzeyde bulunurken (nüfusun değişik kesimlerine ve yapılan farklı anketlere göre yüzde 70 ila 90 arasında değişirken), bu oran daha sonra yüzde 70 ila 40 arasında değişen değerlere geriledi (EUROSTAT). Anket sonuçları –genelde- yöneltilen soruya göre çok farklı değerlendirmeler yapıldığını

ortaya koyuyor. Nitekim AB ‘ye üyelikten yana olanların oranının yüksek olduğu, ancak üyeliğin gerçekleşeceğine inananların oranının ise daha düşük düzeyde kaldığı görülüyor.

AB’ den gelen çelişkili sinyallerin yarattığı etkiler

Bir taraftan Türkiye’de AB’ye tam üye olunacağına duyulan inanç giderek azalırken, diğer taraftan – Türkiye’nin batıyla olan ittifakı nasıl hiç tartışmalara konu olmuyorsa - Türkiye’nin AB’ ye üye olması yönündeki istek de aynı şekilde sürdürülüyor. Tam üyelik müzakerelerine ilişkin haberlerin yetersiz olması ve Türk hükümetinin kamuoyu çalışmaları konusunda çekimser davranması, halkın büyük bölümünün katılım sürecinin durumu ve perspektifleri hakkında yeterince bilgi sahibi olmamasına neden oluyor. Halka yansıyan haberlerin başında Fransa devlet başkanı Nicolas Sarkozy ve Almanya başbakanı Angela Merkel gibi AB içindeki muhafazakar politikacıların tam üyelik karşıtı yorumları yer alıyor. Fransa, Almanya (koalisyon hükümetindeki farklı pozisyonlara rağmen), Avusturya, Hollanda ve Kıbrıs Türkiye’nin AB üyeliğine karşı çıkan ülkeler olarak algılanıyorlar. Bunun yanısıra AB üyesi 27 ülkenin 22’ sinin –ki aralarında İngiltere, İspanya, İtalya, İsveç ve Polonya da yer alıyor – Türkiye’nin üyeliğine onay vermekte oldukları Türk kamuoyu tarafından yeterli ölçüde algılanmıyor. Aslında Türkiye’nin İngiltere’nin adaylığı esnasında, ama aynı zamanda da AB’nin Kuzey ve Güney genişleme süreçleri esnasında bazı AB ülkelerinin sergilemiş oldukları tutumu hatırlamasında yarar olacaktır. Söz konusu vakalarda da üye ülkelerin göstermiş oldukları ideolojik direncin (örneğin Katolik ülkeler olan İspanya ve Portekiz’e karşı) aşılması kolay olmamıştı. Fransa devlet başkanı de Gaulle’ ün 1969 yılında İngiltere’nin üyeliğini veto ederken öne sürdüğü gerekçeler, bugün Türkiye karşıtı gerekçelerle büyük benzerlikler gösteriyor (“Onlar Avrupalı değildir”, “Kurumsal dengemizi bozuyorlar”, “Tarım sektörleri Avrupa’nın ortak tarım politikasıyla uyumlu değildir”).

Türk-Alman ilişkileri

İki ülke arasındaki tarihi bağlar ve yoğun işbirliği ilişkileri dolayısıyla Türkiye’nin AB-katılım süreci Federal Almanya açısından özel önem taşıyor. Uzun süre Almanya’da yaşadıkten sonra Türkiye’ye dönüş yapmış, dolayısıyla halen Almanya ile güçlü bağları olan Türklerin sayısı Ankara hükümeti tarafından 4

milyon kişi olarak tahmin ediliyor. Halen Alman üniversitelerinde 30.000 dolayında Türk öğrenci eğitim görüyor. AB tarafından desteklenen öğrenci değişim programları (Erasmus) kapsamında Türkiye'den Almanya'daki üniversitelere giden ve aynı şekilde Almanya'dan Türkiye'ye gelen öğrenci sayısı Avrupa değişim programı kapsamındaki toplam öğrencilerin dörtte birini oluşturuyor. Yine Ankara hükümeti tarafından açıklanan verilere göre, halen 70.000 dolayında emekli Alman vatandaşı yılın büyük bölümünü Türkiye'de (ağırlıklı olarak Alanya gibi Akdeniz şehirlerinde) geçiriyor.

Halen Almanya'da 3.5 milyon dolayında Türk kökenli kişi yaşıyor. Her ne kadar kamuoyundaki tartışmalar genellikle başarısız entegrasyon girişimleri üzerinde yoğunlaşmış olsa da, bunların yanında –örneğin Türk kökenli öğrenciler arasında lise son sınıfta olanların sayısının giderek artmakta olması veya Almanya'daki Türk işletmelerinin 70.000 kişiye istihdam olanağı sağlamakta olması gibi - çok olumlu gelişmeler de kaydedildi.

Almanya ve Türkiye arasında oluşan bağ yıllardır süregelen ikili ilişkilere dayanıyor. 60'lı yıllarda Türkiye'den Almanya'ya göçmen akımının başlaması sonucunda edinilen deneyimlerin yanısıra, 1930'lu yıllarda Almanya'dan kaçmak zorunda kalan Yahudi kökenli bilim adamlarının Türkiye'ye kabulü de iki ülke arasında yüzyıllardan beri süre gelen yoğun dostluk ilişkilerinin güçlenmesi açısından önemli rol oynamış bulunuyor. Almanya ve Türkiye arasındaki güçlü bağ dolayısıyla -diğer ülkelerle yürütülen ikili ilişkilerden farklı olarak- iç politika ve dış politika alanındaki konular çoğu kez birbirine karışabiliyor: İki ülkeden birinin iç politikasında yaşanan olaylar doğrudan dış politika ilişkilerini etkileyebileceği gibi, bunun tam tersi de söz konusu olabiliyor. Türk kökenli insanların Almanya'daki yaşam koşulları Türk kamuoyunun yoğun ilgi duyduğu konular arasında yer alıyor. Aynı şekilde Türkiye'de yaşayan emekli Alman vatandaşlarının ve tatilecilerin veya karma evliliklerdeki aile fertlerinin Türkiye'deki durumu da Türk-Alman ilişkilerine konu olabiliyor. Oturma ve çalışma izinleri, entegrasyon olanakları, ama aynı zamanda İslam dinine yaklaşım gibi hususlar yoğun ilgi gösterilen konuların başında geliyor. Bir önceki bölümde de değinilmiş olduğu gibi, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerde çok olumlu gelişmeler kaydedilmiş bulunuyor. Bu gelişmenin en güçlü ifadesini iki ülke arasındaki ticari ilişkiler ve Türkiye'deki Alman girişimlerinin sayısındaki artış oluşturuyor. Alman sendikacıların da Türkiye'de Alman işletmelerinde çalışmakta olan ve oradaki kardeş kuruluşlarda çalışma ve sosyal standartların

sağlanması için çaba gösteren meslekdaşlarına giderek daha fazla destek vermekte oldukları görülüyor.

Yürütülen tüm temaslara ve ortak konulara rağmen Türk-Alman ilişkilerinin sahip olduğu potansiyel çoğu kez kamuoyuna yeterince yansımıyor. Bu ilişkilerin kamuoyuna daha şeffaf, belirgin ve açık bir şekilde yansıtılması iki ülke arasındaki dostluk ilişkilerinin -AB müzakere sürecinden bağımsız olarak -daha da yoğunlaştırılması açısından çok yerinde ve yararlı olacaktır. Almanya kendi menfaati açısından Türkiye'nin AB-tam üyelik sürecini desteklemelidir.

6 Sonuç

AB-üyelik sürecine ilişkin kurumsal takvimin belirleyici kararlar alınmasını öngördüğü 2009 "make it or break it" yılında, AB ülkelerinde görülen genişleme yorgunluğuna paralel olarak Türkiye'de de -bir anlamda - bir "katılım yorgunluğunun" hakim olmaya başladığı dikkat çekiyor. Avrupa siyasetine ilişkin tartışmalar daha da gerginleşmeden Türkiye'nin üyelik başvurusundan vazgeçmesi ve içinde bulunduğu gelişim sürecini AB-üyelik perspektifi dışında sürdürmesi ihtimal dahilinde görünüyor. Bu senaryo "Norveç Modeli" nden (esasen üyelik koşullarının mevcut olması, fakat aksine siyasi karar alınmış olması) başlayarak Rusya, İran ve Çin gibi ülkelere yönelime kadar uzanan - ve dahili demokratikleşme ve modernizasyon süreci üzerinde hiçbir baskı oluşturmayacak- çeşitli seçenekler içeriyor. Böyle bir gelişmenin Avrupa açısından yaratacağı risk ve tehlikeler, sağlayacağı avantajlardan çok daha fazladır. Türkiye'nin modernleşme ve demokratikleşme yönündeki reform sürecini sürdürmesi ve geçmiş yıllardaki tempoyu yakalaması, özellikle Almanya açısından, büyük önem taşıyor. Kafkaslar'da istikrarın ve Yakındoğu'da barışın sağlanması, enerji güvenliği, terörle mücadele, ekonomi ve finans krizinin aşılması 2009 yılında da Avrupa Birliği'nin önemli stratejik hedefleri arasında yer almaya devam ediyor ve bu hedeflere Türkiye'nin desteğiyle çok daha kolay ulaşılabileceği görülüyor.

Türkiye dikkatle incelenmezse veya sadece belirli sorunlar veya konular üzerinde yoğunlaşırsa, ülkenin iç ve dış politika alanlarındaki gelişiminde duraklama veya gerileme olduğu yönünde hatalı bir izlenim uyanabilir. Önemli olan gerçekte bunun tam aksi bir gelişmenin söz konusu olduğunun bilinmesidir:

Türkiye geçtiğimiz yıllarda –net bir AB üyelik perspektifi bağlamında da – ciddi bir değişim süreci yaşadı. Farklı alanlarda görülen değişimler neticesinde ülke daha müreffeh, daha modern, daha açık ve daha demokratik hale geldi. Dünya pazarına ve özellikle de Avrupa Birliği'ne entegrasyon yolunda önemli ilerlemeler kaydedildi. Uzun zaman birçok kişi tarafından “too big, too poor, too muslim” (fazla büyük, fazla yoksul ve fazla müslüman) olarak nitelendirilen Türkiye, artık “interestingly big, prosperous, open minded and integrated” (ilgi çekici büyüklükte, refah içinde, açık fikirli ve entegre olmuş) olarak tanımlanıyor. Yerli ve yabancı gözlemciler AB-üyelik sürecine dayalı “batı yöneliminin” bu olumlu gelişmede önemli rol oynadığı konusunda fikir birliği içinde bulunuyor. Burada önemli olan, sürecin sosyal boyutunun da dikkate alınmasıdır: Siyasi ve hukuki değişimlerin kanaat oluşturma süreçleriyle ve toplumsal katılım olanaklarının artırılması suretiyle desteklenmesi zorunludur. Uygun bir siyasi kültürün yerleşebilmesi gerçekçi bir zaman perspektifi gerektirir. İstikrarlı demokrasiler akşamdan sabaha oluşmazlar. AB bir “soft power” olarak Türkiye'nin modernizasyonuna, demokratikleşmesine ve Avrupalılaşmasına önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Her iki taraf da -kısa vadeli düşüncelerden bağımsız olarak - bu sürecin somut ve güvenilir bir şekilde sürdürülebilmesi için destek vermelidir.

Impressum

Friedrich-Ebert-Stiftung Derneđi
Türkiye Temsilciliđi - Istanbul
Cihannüma Mah. Mehmet Ali Bey Sk.
No:12 D:5
34353 Beşiktaş / İstanbul
www.festr.org

Bestellungen

Friedrich-Ebert-Stiftung
Internationale Politikanalyse
Nora Neye
D-10785 Berlin
E-Mail: info.ipa@fes.de
Fax: +49 (30) 26935-9248

Alle Texte sind online verfügbar:

www.fes.de/ipa

Die in dieser Publikation zum Ausdruck kommenden Meinungen sind die des Autors/der Autorin und spiegeln nicht notwendigerweise die Meinung der Friedrich-Ebert-Stiftung wider.